

Regeringskansliet
Justitiedepartementet
103 33 Stockholm

Yttrande över promemorian En utökad möjlighet att söka efter vapen och andra farliga föremål (Ds 2020:23)

(Ju2020/03934)

Riksdagens ombudsmän (JO) har inbjudits att yttra sig över promemorian. Utifrån de aspekter som JO har att beakta vill jag framföra följande.

Inledning

Inledningsvis kan jag konstatera att utredningen gjort ett gediget arbete och att det har resulterat i en välskrivna promemoria. Promemorian innehåller en redovisning av hur brottsligheten har utvecklats och av polisens behov av att söka efter skjutvapen och sprängämnen i förebyggande syfte. Jag har mot den bakgrunden ingen invändning mot att möjligheterna till husrannsakan i brottsförebyggande syfte utökas beträffande gemensamt tillgängliga utrymmen i och i anslutning till flerbostadshus eller mot förtydligandet beträffande föremål som kan användas för sprängning.

Mina synpunkter rör således inte dessa förslag i sak utan är mer av principiell och systematisk karaktär. Även vissa andra synpunkter gör sig gällande. Jag utvecklar detta i det följande.

Avsnitt 9.4 och 9.6

För att det grundlagsfästa skyddet mot kroppsvisitation och husrannsakan ska upprätthållas i praktiken är det viktigt att polislagens regler om detta är konsekventa och tydliga och så enkla att tillämpa som möjligt. I ett beslut den 30 juni 2020 pekade jag på att bestämmelserna i polislagen om kroppsvisitation och husrannsakan i fordon och båtar (19 § andra stycket 1 respektive 20 a §) har brister och konstaterade att de kan vara svåra att tillämpa. Jag gjorde därför en framställning till regeringen om en översyn av lagstiftningen (se JO:s ärende 6855-2018).

Den i promemorian föreslagna paragrafen om husrannsakan i gemensamt tillgängliga utrymmen i flerbostadshus (20 b §) är konstruerad på ett liknande sätt som exempelvis 20 a § polislagen, bl.a. genom att förverkandebestämmelsen i

36 kap. 3 § 2 brottsbalken utgör grunden för tillämpningen av tvångsåtgärden. Det finns därför anledning för mig att hänvisa till de uttalanden jag gjorde i beslutet den 30 juni 2020. I övrigt har jag följande synpunkter på den nya bestämmelsen om husrannsakan i förebyggande syfte.

En förutsättning för förverkande enligt 36 kap. 3 § 2 brottsbalken är att föremålet påträffats under omständigheter som gav anledning att befara att det skulle komma till användning vid våldsbrott. Av förarbetena framgår att bestämmelsen är avsedd att användas endast i situationer där risken typiskt sett framstår som stor för att vapen eller andra tillhyggen ska komma till användning vid våldsbrott (se prop. 1982/83:89 s. 13 f. Se också prop. 1986/87:115 s. 11 f. och prop. 2005/06:113 s. 22 f.)

Enligt promemorian är en husrannsakan enligt nya 20 b § polislagen emellertid avsedd att kunna användas även i andra situationer än de som motiverat förverkandebestämmelsen och de befintliga bestämmelserna om kroppsvisitation respektive husrannsakan i fordon och båtar. Jag har som nämnt inget att invända i och för sig mot att möjligheterna till husrannsakan i brottsförebyggande syfte utökas. Den avsedda tillämpningen torde också rent språkligt rymmas inom förverkandebestämmelsens ordalydelse.

Vad som är mer problematiskt är att tillämpningen stämmer mindre väl överens med de tydliga motivuttalanden som gjordes när förverkandebestämmelsen infördes. I promemorian görs nu alltså nya motivuttalanden till vägledning för tillämpningen av en befintlig bestämmelse. I och med att uttalandena görs med anledning av ändringar i förverkandebestämmelsen, som visserligen inte avser nu relevanta rekvisit, är tillvägagångssättet möjligen inte oförenligt med gängse uppfattning om vad som är en rättsskälla. Jag vill ändå ifrågasätta metodens lämplighet med hänsyn till det lagkrav som finns för begränsningar i grundlagsfästa fri- och rättigheter (se 2 kap. 20 § regeringsformen). Även det förhållandet att intresset av förutsebarhet vid tvångsmedelsanvändning blir mindre väl tillgodosett talar mot att använda denna form av motivlagstiftning. Behovet av vägledande uttalanden för tillämpningen av förverkandebestämmelsen talar i stället för den översyn av regleringen som jag redan uppmärksammat regeringen på.

I promemorian betonas vidare att de förebyggande tvångsåtgärderna i polislagen inte får användas om det finns förutsättningar att inleda en förundersökning. I en sådan situation ska tvångsmedelsreglerna i rättegångsbalken tillämpas. En påminnelse om det finns också i föreslagna 20 c § polislagen.

Gränsdragningen mellan fall där en brottsförebyggande tvångsåtgärd kan vidtas och fall där en förundersökning ska inledas, och tvångsåtgärden prövas inom ramen för den, kan dock många gånger bli svår att göra. De farliga föremål som har stått i fokus för utredningen är skjutvapen och sprängämnen. För de fall som kan komma att omfattas av den föreslagna regleringen torde i princip all befattning med sådana föremål vara kriminaliserad. Det är därför svårt att bedöma hur kravet i 20 b §

polislagen att det ”kan antas” att vapen eller andra farliga föremål kan påträffas i det gemensamma utrymmet, förhåller sig till plikten i 23 kap. 1 § rättegångsbalken att inleda en förundersökning om det finns ”anledning att anta” att ett brott har begåtts. Frågeställningen uppstår redan vid tillämpningen av 20 a § och är därför inte ny, men den bör ändå uppmärksammas i den fortsatta beredningen.

Avsnitt 9.8

Enligt 36 § lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare krävs särskilda skäl för att företa bl.a. husrannsakan, beslag och kroppsvisitation mot någon som är misstänkt för att före 15 års ålder ha begått ett brott. Det ställs alltså ytterligare krav för dessa tvångsåtgärder utöver vad som följer av rättegångsbalken när de riktas mot ett barn. I förarbetena framhålls att restriktivitet ska iakttas vid tillämpningen och att det i allmänhet bör föreligga misstanke om allvarigare brottslighet eller brottslighet av större omfattning (se prop. 1983/84:187 s. 29).

Nu föreslås att kravet på särskilda skäl inte ska gälla om det finns särskild anledning att anta att barnet utnyttjas av annan i brottslig verksamhet. Med utgångspunkt i lagtexten ska för dessa fall alltså inte finnas någon begränsning med hänsyn till exempelvis brottslighetens karaktär eller omfattning.

Förslaget rör grundlagsskyddade fri- och rättigheter. Det presenteras dock i promemorian inte något empiriskt underlag om hur vanligt förekommande det är att barn utnyttjas i brottslig verksamhet och inte heller vilka de förväntade effekterna av förslaget är. Det saknas vidare en utförligare bedömning av om förslaget är ändamålsenligt och proportionerligt och i övrigt om det är förenligt med regeringsformen (se 2 kap. 20 och 21 §§ regeringsformen). Det är också svårt att bilda sig en uppfattning om vilken förändring som förslaget i praktiken innebär i förhållande till dagens reglering.

Förslaget om tvångsmedel mot barn motiveras till stor del av intresset av att skydda barn mot att dras in i kriminalitet och att utnyttjas i sådan verksamhet. Det har således en starkt preventiv inriktning. Från ett systematiskt perspektiv kan dock noteras att lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare framför allt gäller utredning av brott.

Jag ställer mig naturligtvis bakom det starka intresse som motiverar förslaget men jag anser att det behöver analyseras ytterligare innan det läggs till grund för lagstiftning.